

cionat amb *TURÓ* com diu *AlcM*. Molt a la vora d'allí ha de ser un NL *Turc* que veig en un cadastre de Baixàs: potser tot u, i fins pot ser que hi hagi errada gràfica en lloc de *turre*.

La variant rossellonesa més aviat fou *tuirè*, bastant generalitzada: «entró al *tuyre* qui és sobre lo camp --- e partén del dit *tuyre*, e anan drete via ---» a. 1321; a Perpinyà, prop de la Tet: «dantes intelligi quod ibi est *tuyre*» a. 1338; «Pratum al *Tuyre*» 1379, a Prada, «loco dicto al *tuyre*» 1389 a Ceners, «loco vocato lo *Tuyre*» 1407 a Palaldà (*InuLC*, s. v., i s. v. *partir*).

N'hi ha informació literària: V. *túiræ* Fouché, *Phon. Hi. Rouss.*, 103; mal grafiat amb ó: «Em plau de veure el mas de l'altra riba / --- / s'endevina d'ací com l'aigua viva / neix del *toire*, cclor de pa torrat» (Brazés, *L'Ocell i les Cireres*, 70). És que en tot el domini ross. aquesta mena de terreny abunda molt: per això no hi escassegen les dades antigues; i, modernament, n'he recollit notícies, pertot: «Prop del Mas Rué hi havia coves de *túiræ*» que anaven endins; i, parlant-me d'una mina d'aigua: «és una lloba que passa dins del *túiræ*» al Voló.

Sovint, i en part d'aquell domini, més que pedra tosca volen dir 'una tosquera', com ara en *El Túiræ* d'en Sisebot a Ceret, que m'explicaren «c'est du tuf argileux, rougeâtre»; i també la paret natural de tosca, dels marges d'un riu: «Mirabelles és una casa al costat del *túiræ* de la Tet» el Soler; la 'terra usada pels teulers': «la Teuleria de St. Feliu d'avall pren el *túiræ* a Campellanes (prop de la Tet). Com a terra impermeable és a propòsit perquè s'hi formin fonts: així a Salses em parlaren del *túiræ* d'una d'elles, i en el terme de Bages, en terra del Mas Tardiú, hi ha la *l'a fún del túiræ*; al peu del Canigó «Del Torrent dels Caials cap al N., és tot *túiræ*: l'aigua hi penetra pas» Escaró; «tot aquell terreny és *túiræ*», ja Conflent amunt, a Arboçols; sengles partides *el Tuire* a Corsavi, Vilanova de la Ribera, *Els Tuires* a Montoriol; i a Baixàs m'ho deien com a mot viu. En fi arribem fins a l'extrem occidental d'aquest domini: «s'hi troba pas *al túiræ*: és massa fondo» en un poble de l'alt Conflent.

En canvi, a Cerdanya, fins i tot a l'alta comarca, ja hi ha l'assimilació de la vocal final, segons la norma catalana: a Vià em parlaren de diferents menes de *túiru* (1959-1960); i ja, en algun punt extrem del Conflent: *Es túirus* paratge vora el poble de Mosset. I més al Nord la *Font del Tuuro*, que els de Mosset localitzaren al peu d'una 'roca de *túiru*. —? —Vol dir 'roca de terra'» (1960).

L'evolució *ui* del diftong primitiu *uy* és escaient a la fonètica dialectal rossellonesa: un *súiru* per 'una alzina surera' a Er (també: *set de súiru*, 1959); *Les kúitíbas* per CÚLTIVAS a Jújols; *La Voitorera* per un cim en terme d'Enveig on deuen rodar voltors (i un altre digué *la buturéræ*). En lloc de *roure* diuen *riúru* a tot l'Alt Conflent; de més a més, en el Conflent Central, veig oir *túiræ* a quasi tots els pobles; a Llar, Talau, Serdinyà, i nom d'un llogaret; amb transposició *Riure-Verd* a Morellà; i els col·lectius *Riurós* a Oms i St. Llorenç de Cerdans, i *túiréræ* a Oleta i a Llar.

Deçà de les Alberes, comença, de seguida, la forma *turo* del català central: el *DAG*, en dona fe a Figueres («*turo*: toba sílfeca»); en el Ripollès, a Vidrà, hi ha en lloc elevat *El Turo de Degollats* (*túru* 1953). En el Penedès, a St. Quintí de Mediona, anomenen *túru* una espècie de pedra porosa, semblant a la tosca, que es troba en abundància, en aquell terme, sota la terra cultivable; i ens dugueren a Pau Vila i jo, l'any 1933, a veure *el turo de les deus*, on observàrem bonyegudes masses de mineral porós, en una mina, un poc subterrània: més a ponent, em deia el mateix el Dr. Valero, Sabanell (1934). Almera, en el *Mapa geològic y topogràfic de la prov. de Bna.*, constata la presència d'aquesta pedra en el terme de St. Quintí de M., i la identifica amb el 'traverti' («pierre dure et grisâtre --- tuf calcaire», Littré).

A Mallorca el mot ha estat mutilat en la forma *tur*: «pedra fluxa, esponjosa y jugera <'lleugera'>, cast. *toba*»; i allà, també ho diuen de la tosca dentària etc.: «espècie de betum dur qui se apegua a ses dents, originals etc.: *sarro*», *DFgra.*; «l'engrut que es fa als canons de pipa i a les pipes, quan s'hi ha fumats molt; fang argilós, tosca que obtura les canonades de les conduccions d'aigua», que el *DAG*, dona com a mall., amb cita de la mallorquina *Selva de Consonants* del segle XVIII. Com que és dels escassíssims mots que a Mall. conserven pronunciada la *-r* final, hi ha gent allà que el pronuncia *turc* (tal com, en el Princ., hi ha força gent pagesa i marinera que diu *la marc* per 'la mar', *pérk* 'cossi' = *pér PEROL*, *an fa pérk d'anà* ---). És superflu pensar en contaminacions (com fa *AlcM*), però jo ho he sentit sense *-c*; i per cert amb valor col·lectiu, per 'tosquera, toscar'. «Sa Cova des Morts és dins un *túr*» Estellencs (1964).

Mateixa forma (sense aqueixa *-c* afegida), a Eivissa: «*tur*: sedimento» (PzCabr.); encara que més aviat diuen «*pédræ da túr*» (1963). També sol, almenys en toponímia: «Es *Turs*» a molts paratges de l'illa: a St. Miquel de Balansat hi ha la Casa *des Tur*, *Sa Font des Tur* («en es sòl des torrent») i *Es Tur d'En Ferrer* (508×042). I és sabut que *Tur* és un dels cognoms comuns a l'illa, ben cert antic malnom, propi per a un home dur, o dur de pelar, com escau a eivissencs, de vegades cruels o venjatius, quasi sempre gent valenta. Cf. *Tures* cognom a Granollers (*DAG*).

És estrany al valencià comú (cosa poc sorprenent, almenys a les ciutats, car tampoc no hi ha a Bna., o Girona, etc., qui parli de *turo*, o ni tan sols ho entenguin); i ho vaig preguntar a molts pobles, en especial Dellà Xúquer, sense resultat. Hi resta, però, alguna relíquia toponímica: *La Mallà de Túri* a Llocnou de Sant Jeroni (1962), acampador de bestiar en terra erma i pedregosa; i la cosa mateixa va saltar viva i espontània, en un dels pobles més reculats, i conservadors, del muntanyam entre Valldigna i els vessants de la Ribera Central: «La *térra túris* fa l'àvia blaneta, argilosa... —? —Sí, eixa cosa que..., ja sap, que hi naixen fonts ---» Barxeta (1962). La terminació en *-i* és bastant el que hem d'esperar en les zones valencianes, on diuen *molle* i *rogge* i *porxe*; i on mai no han existit